

KOŠULJA KOŠULJA

d'une rhétorique par objet
(Francis Ponge)

nim protivrečnim odnošenjem. Po njoj, na-je je telo samo oblik kojim se ona hrani, oblik kojeg ona, sakrivajući ga, unekoliko obezbičuje. Tako se, *iznutra*, gubi mjen smisao-funkcija, smisao njene uobičajene upotrebe. Ona se služi telom, ono postaje njen fragment. Trag je tu da bi poslužio belini.

SPOLJA

je košulja puška dopuna tela. Ona je tu da bi se označilo: u njoj je telo. Telo kuca poput srca, uvija se u spiralu poput zrnje, čisti se, oslobada se svoje opne i ostavlja je da ga pokriva. Košulja je erotička maska koja se nudi pohotljivo raskrinkavanju. Razgrni me! Uroni u ono što je u meni! Ispitaj i najskrivljeniju tačku ljudskog tela, te izazovne mape slasti koja poniže konačnost! Od čistog oblika u kojem se nudi podatna telesnost ne postoji nijedna druga erotička geografija koja bi bila zagonetnija i pri-mamljivija za čoveka. Ta geografija je geografija jednog labyrintha. Jednog elipsoidnog labyrintha. Elipsa, ta zlatna, kovitlačna, zatvorena linija jezika, krug prepušten suprotnim silama polova, snazi dva načela koja se na-izmenično sudaraju i spajaju i žestinom te naizmeničnosti izgrađuju i preobražavaju svet, i usled čega mu (krugu) se prepolovljava središte u dve razmagnute žize, jeste labyrinnt koji se proteže od obala Severne Afrike preko rasutih linijskih Sredozemlja sve do područja, danas veoma uticajnog, Skandinavskog poluostrva i okolo njega, područja Hiperborejaca. Razgrni me, govorи košulja, i topao dah tela je otkopčava, morska pena ostaje iza spasenog upopljenika koji se po-verava, ponovo rođen, oporavljen, nagosti dna gde svaka staza labyrintha vodi izlazu. Pena — morska košulja — raspršuje se i isčezava na pouzdanim i spasonosnim hri-dima tela. Košulja je sadia samo tu da bi uputila na izlaz, na spas; ona je pomoć koju Leukoteja pruža brodolomniku Odiseju, ona je i putokaz, morekaz, koja ga nezaobilazno odvodi do mlokot i po oštrotu pravilnosti oblika hridinu izvajaju Leukotejinim prsa. Da, žudne grudi pripadaju Sredozemlju, dok svetao i čežnjiv, osloboden pol Hiperboreji. Stigni me!, i suci ostaće u zgraničnom poštovanju spram božanskog prede-la tela, svetih sisu (dostojnih Afrodite), ma-da smrtnice, hetero Frine.

IZNUTRA
košulja guta telo. Njemu namenjena, jedino se sa njim utoljiva njena proždrljivost. Utkivajući svoje telo u košulju (kakvo demonsko tkanje!), čovek ga poništava, izjednačuje ga kao oblik sa svakim drugim oblikom. Time on gubi težiste u samom sebi, koje nije više u telu, nego je u nezajažljivoj utrobi košulje. Da, u tom pomeranju težista, remećenju simetrije, u potpunosti je nevažno šta se košulja *ima*, pa čak i svakodnevno koristi (u smislu njene trostrukih funkcija: zaštita, stid, ukras). Između nje i nas dešava se nešto strašnije od toga; poremećaj značenja telesnosti (bar fizičke) prisutnosti jeste predznak, između nje i nas, radanja slučajnosti spregnute našim uzajam-

raznolikih nepogodnosti (zimske hladnoće, vetra, kiša i sl.) i opasnosti. Dete je uvijeno u majku-košulju i tada mu ni zima ni strah ne mogu da naude. Ova prvočitna tehnička oblačenja mogla je ikao tehnička dvostrukog tela jedino da crpi iz iskustva koje je izviralo iz gestova snošaja (otuda je, verujem, po ovoj svezi, Edipov kao i svih ostalih kompleks rodomskrvnuća prevashodno putanje tela, njegovog nagona i tehničkog kojima raspolaže). Gestualna struktura oblačenja, načina odevanja, rođena je, što je i danas veoma vidljivo u neporecivoj vezi, o kojoj ćemo kasnije (kod košulje-parure) prozboriti još koju, između odeće i njenog oblačenja i podsticanja i izvođenja ljubavnog čina, iž gestualne strukture telesnog odnosa žene i muškarca. No, svakako da, mada su im tehnike vrlo bliske (već) po tome što je jedna naučena i izvedena iz druge, biti ova dva čina (oblačenja i snošaja) počivaju na temeljno različitim ravnicama. U slučaju oblačenja, štićeno instrumentalizuje zaštitavajuće telo; u slučaju ljubavnog čina međusobno instrumentalizovanje je zarađ punog ljubavnog zadovoljstva i sreće u osnovi nedozvoljivo (razume se da nije moguće isključiti mogućnost da se to desi, kao što se to često i dešava). Oblačenje nema u sebi ničega od etičkog (jer se, ipak, u etičko nikako ne može uključiti način i vrsta odeće kojom je neko odeven, bez obzira na mesto, vreme i pol), dok je etičko u velikoj meri prisutno u ljubavnom činu.

Košulja je, po ovoj prvoj instrumentalnoj funkciji, ograda koja obezbeđuje ono što je unutra od onoga spolja. Kao takva, ona je zamjenjiva, te je njen posebno mesto u sintagmi (vezanosti za druge delove odeće) odevanja (komutativno i neznačajno u »retorici« košulje koju naspram »retorike« tela pokušavam da opišem).

Odustati od puti, sakriti telo, od toga započinje i tu se završava poriv suprotan porivu za otvaranjem i otkrivanjem elipsoidnog labyrintha, erotičke topologije ljudskog tela. Košulja je tu da bi se stidni delovi tela učinili nevidljivim. Put, kožu, onemogućiti kožuhom, košuljom. I u ovom zadatku, isto tako, ona je zamjenjiva i stoga je staza, do njenog opisa kratka i već poznata opisom stida kao određene socijalne institucije. Kao ukras (parure), ona se začinje kao pitanje mode. Ono čemu ona, u ovome smislu a prema opštepoznotom i prihvaćenom načelu mode: otkniti se što više a ostati, ipak, sakriven, na koncu konca stremi jeste »proziran« (i-vidi-se-i-ne-vidi-se) veo. Težaci velu, košulja prodiće u oblast košulje spolja. Učiniti »kolač« zavodljivijim, poželjnijim, pri-mamljivijim i sladim. Veo zahteva da se nademo priljubljeni između njega i tela, i u tom položaju da istim stilom, sa oba nje-gova kraja, umocenim u tamno mastilo slasti »pišemo« i po penastoj prozirnoj/neprozirnoj košulji-velu i po gipku i podatnoj potku tela. Utisnute brazde jesu prvi znaci razlučivanja slojevitih tekstova palimpsesta.

Srećna stvar kod košulje je to da je ona, sama za sebe, bez unutrašnjosti, da je tek pomicna površina koja se ne potičinjava, uprkos zahteva upućenih »krojaču ili baš zbog toga, ništačkim prostim geometrijskim učincima, čvrsto zategnutog platna, tkanine koja je jedina, pojava supstanca košulje. Kod nje je svakо raslojavanje nemogućno. Samo nekim sebi primerenim pravilima iklijanja ona voljebitno doziva privid jedne toliko žuđene unutrašnjosti. Privid našeg tela. Razrešena svojih obaveza prema »dugma-đu«, ukroćene magije zakopčavanja, košulja se skoro slavodobitno skida i tim svače-njem privid prevodi u stvarnu prisutnost. Sa druge strane, ispunjavajući se prividom tela, čineći ga jednostavno nemogućim, ne-stvarnim proizvodom s one strane svakog njenog »šavač, ona oživljava svoju »unutrašnjost na račun toga što me nepobitno stavlja u sebe, proždire i zapremi možu-tela, od tog trenutka meni nepoznatu, ob-nažuje i čini neizmernom u njenoj šupljini školjke. Da, košulja je pitanje koje nagost postavlja, kao zapreku, našem telu.

Tesna, preuska košulja je zagušljivija no otrovan gas. Kao neumitna omča, okovrat-

Mnogobrojne su logike kojima se povinjuje čin »pisana«. I neosporno je da jedan dan-gi čin, po svojoj boli simetričan, i ne bučimo kukavice, u neku ruku menjančan čin »pi-sana«, čin »čitanja« taj broj josi, bar, po-dvošteničava. Proces diterenovranja posebno-knjiježevnih rodova bio je dugotrajan; savremeni proces strapanja, iscezavanja posebno-sti je još duži i mukotrpni. »Knjiježevnost« danas pocinje da živi u tom izmicanju, i na njegov racun se svodi na jedan čas, dvostruki čin »knjiježevnog« — tekst: tkanje i desluživanje prisutnih (odsutnih) tragova opstanika čoveka i sveta. Izbor logike, uaganje za metodom, koja bi bila prvenstveno knjiježevnog i / ili retoričkog reda, i njen iskušavanje i potvrđivanje u jednoj eksperi-mentu, avanturiističkoj, »veštackoj« (»umetnickoj«/ »knjiježevnoj«) prozvodnji, koju, stavlje, s obzirom na njen sasvim ljučki temelj, možemo nazvati *igrrom*, itek-sta, jeste okružje u kojem pokušava da ope-tava na novu, preoblikovana *knjiježevnost*. Sta-za koja bi trebalo da neminovno vodi u to okružje jeste, bar sam tako verovao, a značade vere još uvek rade u meni, otvoreno iskustvo i mogućnost eseja.

Granica do koje esej može da ide je naju-ljenija od zajedničkog ishodišta svih izv-knjiježevnih žanrova. Kao ustoličavanje upitnosti, on iz sebe izlučuje svako značenje ko-je žudi da mu se uspostavi kao mogući od-govor. Promatran strukturalno, on je sistem u kojem je stav subjekt unekoliko nevdjiv, te mu je, u većini slučajeva, okrenutost predmetnom svetu srođno opredeljenje. A ono veoma često zahteva jedan magijski postupak koji se od mnogih olako naziva es-tetskim odnosom prema svetu (što, naime, znači: posmatrati svaku stvar kao umetničko delo), dok je, u stvari, on prožet i opšiven delatnjim odnosom nego što je samo posmatranje: *napasti* predmet, napasti ga najdelotvornijim i najpričušćijim oružjem: imaginacijom u najširem smislu reči. Napasti ga onako kako je Sezan slikajući napadao delove Prirode. Svakako da u tom metodu (*napasti*) nije mogućno imitiči ironiju, zvečkanje onog humornog u apsolutnom.

Priložimo još kratak uput, kojem, kažimo pošteno, mnogo duguje ovaj esej. »Predmet je poetika«, itako iznici dva saučesnika na istoj strani, na strani stvari, Zorž Brak i Francisus Ponž.

Kada se o njoj pitamo, tada napad nijkako ne znači »uzeti je«, posedovati, nego pri-pitomiti je podiviljalu za telo: jednim mito-poetičkim zahvatom suprostaviti košulju telu da bi je što bolje doveli u saglasje s njim i obezbedili njihovu punu uzajamnu »čitljivost«, međusobno upisivanje. S jedne strane telo se *upisuje* u košulju, a s druge: košulja u telo. U prvom slučaju referent je unutrašnji, u drugom: spoljašnji. Sa ovom dvostrukošću pruža se čišćaj jedan lanac, beskrajnog poput ogledala i njegovog prostog mehanizma umnožavanja, lanac re-verzibilnih interakcija, koji se može nazvati i intertekstualnošću, dva teksta (košulja/telo) neumorno pretvaranih jedan u drugi. Slikovit primjer za to je palimpsest kod ko-jeg bi se ispod drugog teksta nalazio prvi, a ispod ovog drugi i tako u nedogled. No, ovim se pitanje tek otvara. Pokušajmo da ga, nadalje, otvorimo širom.

IZNUTRA
košulja guta telo. Njemu namenjena, jedino se sa njim utoljiva njena proždrljivost. Utkivajući svoje telo u košulju (kakvo demonsko tkanje!), čovek ga poništava, izjednačuje ga kao oblik sa svakim drugim oblikom. Time on gubi težiste u samom sebi, koje nije više u telu, nego je u nezajažljivoj utrobi košulje. Da, u tom pomeranju težista, remećenju simetrije, u potpunosti je nevažno šta se košulja *ima*, pa čak i svakodnevno koristi (u smislu njene trostrukih funkcija: zaštita, stid, ukras). Između nje i nas dešava se nešto strašnije od toga; poremećaj značenja telesnosti (bar fizičke) prisutnosti jeste predznak, između nje i nas, radanja slučajnosti spregnute našim uzajam-

nik se ovija oko našeg vrata i tijem svakodnevnim mučenjem objavljuje podminkao znači buduće bezizlaznosti, pomalo smešne već same po sebi, u kojoj će se čovek naći затvoren u tamnici svoje sopstvene »odeće«, obnuća prokletstva. Od takve košulje, druge, veštacki satvorene »kože«, nema ništa simboličnije za *ono* što nam je, u sasvim doslovnom smislu, toliko blizu i tako potrebno i što nam, istovremeno, radi o glavi. Neshvatljiva obmana koja ikao nekakav apsolutan duh vlada u čovekovom životu i njegovoj istoriji, to je *ono* bez čega na izgled ne možemo i čime smo proželiti. Čitavo Kafino delo počiva na kritici ove neshvatljive obmane, obmane kojoj se i u Kafki učinio uz velike teskobe i napore opirao i plaćao joj neprestano, umutrašnjom srećom, veliku dažbinu. (I, možda, baš toj »dažbinji« duguje mo što smo u mogućnosti da, prateći njegov trag, iskusimo temeljnu avanturu Kafinog dela i njegovo postojanje.) U *Dnevniku* iz 1914. na dan 14. februar, Franc Kafka zapisuje:

„ja živim sav zapetljан у život, ..., sasvим
hladan, žalostan sam što me košulja steže
oko vrata, proklet sam, gušim se u magli“
(nody J. A.).

»Košulja steže oko vrata« — prilutno proletarstvo: ono što nam se samo daje to su obrisi smisla u magli koja nas okružuje i guši. Košulja je za Kafku nešto užasno što ga, jonaliko „zapetljivanog u život“, neprekidno rastzuje. Ona je stoga toliko opasna da on uspeva, i pored tolikih u njemu protivrečnih sila, da smogne snage i opre se na stojanjima koja ga primoravaju na nju. Ona je beleg mečeg najgoreg što on može da zamisli, a narocito u slučaju kada još mora da je nosi kao vidljivu, ne toliko za druge koliko za sebe *kao*. U fragmentu, koji je zabeležio dve godine ranije od navedenog, čitamo:

...složimo se za smoking, koji mi se usled svoje sličnosti sa običnim sakoom činio bar podnošljiv. Ali kad sam čuo kakvo je neophodno da prsluk smokinga bude izrezan pa da će, znači, biti primoran i da nosim ušištanju košulju, mene obuze neka odučnost gotovo jača od mojih sila, jer se valjalo i odbraniti od nečega toliko strašnoga. (Franc Kafka, *Dnevnići* — 2. januar 1912.). Nerazumljiv strah u odlučnačnoj odbojnosti koju u njemu izaziva košulja, »nešto toliko strašnog, strazmeran je samo strahu, preciznije: jednoj posebnoj vrsti straha — strahu nedokudivog čuđenja pred zakonitostima sveta, zakonitostima koje upostavlja neshvatljiva obmana, koju duboko u sebi oseća Gregor Samsa u *Preobražaju*. Košulja je nešto skriveno u sebi, venuje Kafka, što nas preobražava u monstruma. U Kafkijom shvatjanju, košulja je mitska Košulja i kao takva bez i jedne odlike koja bi bila bilo čime drugim zamjenjava. To je košulja iznutra.

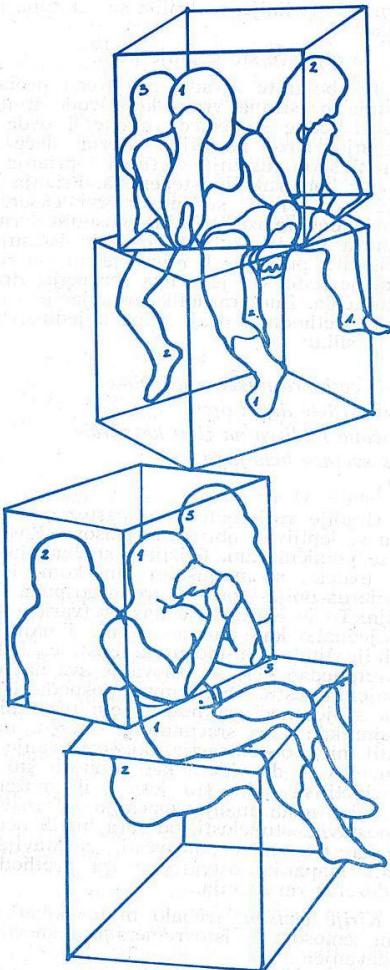
Sukobivši diva stilna postojanja, košulju i telo, pokušao sam da ukratko ukažem, odstranjujući sve ono što je van njih, dakle ono što je zamenjivo, što je u biti neprispadajuće onome što mislimo pod stilom kao nečeg veoma ličnog i neponovljivog, na mogućnost nijihovog retoričkog sadnošenja. Isključivši funkcionalnost košulje spram tela, naime odredbu košulje kao nečega što služi telu, pojavila se jedna dvostruka retorika, izmutra/spolja, košulje i tela, koja se osniva jedino na tome da se košulja služi u krajnjoj limiji telom. Ispod košulje može da bude samo opet košulja, ispod jednog teksta samo isti tekst i on je razumljiv i objašnjiv jedino samim sobom; time se kruži zatvara: postje različiti tekstovi, ali se oni uvek uzajamno odnose kao fragmenti koji skupu govore o jednom jedinom i istom sveobuhvatnom Tekstu. Svaki hermeneutički pokušaj mora uporno da istrajava na *belini* koja znači,

b **e** **l** **i** **m**

KOSULJA KOSULJA

sava babić

BERBA

Zar niste primetili? Kad berba uspe, okonča se, ponašamo se kao sitni lovopive: sve je dobro što se dobro svrši! Odahnu ljudi, tek tad svesni da se moglo svršiti dogoditi, sve propasti utaman, kao džeparoša kad uhvate na delu. Taj osećaj je u psihologiji i kod žetve: radili smo, strahovali, godina ponela, a sve do poslednjeg trenutka nismo sigurni, zlo još može da se dogodi, ono postoji, urotilo se protiv našeg sna. Tek kad se žito nade u krstinama, kamari ili ambaru, popuste strahovi: nadmudrili smo zlo, mimošlo nas je iako je moglo da nas

satre. Popuste iskonski strahovi, vreme je za radost koja ima svoje čvrsto mesto u psihologiji zemljodelca, skoro se ništa ne razlikujući od prastare, iskonske zebnje i radosti. Ko nije osetio njivu, zanjihao lomno klasje, taj i ne zna koliko je veliko delo spasti rod ispred svakovrsnih pohara koje se ne prekidno nadnose i vrebaju.

Interesantno da berba kukuruza nema ništa zajedničkog sa strahovnjima i zadovoljstvima koje pruža žetva: zar zato što je kukuruz novijeg datuma i nije tako loman i nežan? Nema one druge strane kojoj se može pokazati šipak što smo je još jednom nadmudrili!

Ali, zato je berba grožđa još uzbudljiva. Tragičnost i uništivost bobica na dlanu nezaštićenih pitomih kosa u doba kad mrzavi tek što nisu zagrizli i smoždili, kao da dobija prastare, ničim izmenjene razmere. A bez obzira na filokseru, kao da smo, psihološki, veoma blizu vremena pana i siringe, slatkog soka od kojega postaje opojno i pogubno piće... Ne treba se čuditi Kirki ni Odisejevim mornarima. Nije Kirka bila čarobnica, već samo krčmarica, a vino je povajalo pijane ljude i prosvinjilo ih...

U napitku takve vrste toliko je nejasnog da nije čudo što izaziva pažnju bogova, kao da važi ona mudrost: opij se pa ćeš videti kakav si zaista čovek. A tek berba; Veoma pogodan trenutak za mistifikacije, kad jesen zahlađuje i pokušava da se pretoči u tople kapljice kao jedini realan i trezven izlaz.

Pored ikonskog odnosa prema ubiranju plodova, berbi, postoji i tradicija, ponajčešće vezana za pesmu. Za nas to, pre svega, znači asociranje na prošli vek i neizbežnog Branka (o, berbo... itd.). Ali jedan izraz tragičnog osećanja doživeo je da nas zavede: upitajte sve one koji hrle u berbu, anketirajte ih, za njih je berba pocikivanje, kolo, pesma, a ne rad i utrkivanje sa silama nečastivim. Oni ne znaju za pucanje leđa od pogrbljenosti nad čokoćem, ne znaju za dirindženje košareva, za stezanje presa. Literarni izraz jednog doba je snažniji od stvarnog i mučnog rada.

Zbog toga nije Branko pesnik berbe, već jedan drugi pisac iz drugog podneblja koje ne zna za padine Fruške gore. Čini mi se da je najbolje i najsnažnije, a da nije daleko od dimenzija stvarnog, ono što je o berbi napisao Bora Stanković u pripovetci *U vinogradima*. On se, kao i njegov junak u kojem, verovatno, ima mnogo crta autobiografskog, poduhvatio da označi nešto od tog tragičnog čvora u čoveku, tako složenog odnosa prema još nefermentisanom životu koji tek treba da prevri. Rasipanje zrnavila oko čokota, slatkice i lepljive suze što se pretvaraju u prljave mrlje, tamne reči vraćare i nemir koji nema snage da zavara i uspava — sve je to mutno i teško osjećanje tragičnosti života, kao što će od medenog i prozirnog mošta uskoro postati pokvarena tekućina slična pomijama, da bi, na kraju, ako se izdrži do kraja, ako bude uslova, postala opet prozirno vino. Put od grožđa, ako ponese čokot, pa se okopa, prska nedeljno jednom, pa budu povoljne vremenske prilike — pa sve do vina dugačak je čitav život.

I zato kad je berba, ne mislim na Branka, bol u krstima podseća na drugog piscu, na škripu teških, natovarenih kola, prašine i bele svile i — svega što znači put do dobre kapljice. A kad se zapeva — nije to zbog Branka i mladosti, već zbog toga što smo, literarnim asocijacijama uprkos, oteli nešto od opojnog vina čudnih, čarobnih svojstava, što smo srećni, jer je popustila napetost, zlo nas je moglo skleptati kao sitnog lo-pova.

I, zatista, što da ne budemo vedri kad smo spasli berbu.